

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาในเรื่องการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชน กรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมือง ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยมีเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. ประเภทของโบราณสถานแห่งชาติที่ควรแก่การอนุรักษ์
2. แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์
 - แนวความคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
 - แนวความคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย
 - แนวความคิดในการอนุรักษ์ในลักษณะเชิงปฏิบัติการ
3. หลักการบูรณะโบราณสถาน
4. การอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประเภทของโบราณสถานแห่งชาติที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

โบราณสถานแห่งชาติ สามารถจำแนกออกเป็น 7 ประเภทดังต่อไปนี้ (นิคม มูลิก-คามะ, 2532)

1.1 โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks) หมายถึง โบราณสถานใดก็ตาม ที่มีความสำคัญสูงสุด หากชาติขาดโบราณสถานนั้นจะเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง เนื่องจากโบราณสถานนั้น ๆ เป็นสัญลักษณ์ของชาติหรือเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เช่น พระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระธาตุคอกยสุเทพ พระธาตุพนม พระธาตุนครศรีธรรมราช เมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา เป็นต้น

1.2 อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues) หมายถึง อนุสรณ์สถานที่ได้สร้างขึ้นเพื่อบุคคล หรือเรื่องราวที่ประชาชนต้องร่วมรำลึกถึงด้วยกัน อาจมีอายุเก่าแก่หรือมีการจัดสร้างขึ้นภายหลัง อนุสาวรีย์แห่งชาติเป็นตัวแทนเรื่องราว บุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์เป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ เช่น องค์พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ ศาลหลักเมือง เจดีย์พุทธหัตถ์ อนุสาวรีย์สมเด็จพระปิยมหาราช (พระบรมรูปทรงม้า) เป็นต้น

1.3 อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building) หมายถึง อาคารและสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ที่แสดงถึงการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ ในอดีต มีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน เกี่ยวกับบุคคลสำคัญ หรือเหตุการณ์สำคัญแห่งชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธ) สวนในพระราชวังโบราณอยุธยา สนามหลวง เป็นต้น

1.4 ย่านประวัติศาสตร์ (National Historic Districts) หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่หนึ่งด้วยความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การวางผังเมือง หรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยมีอาคาร สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง และองค์ประกอบอื่น ๆ ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกาะรัตนโกสินทร์ ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ ภูเก็ต เขตพื้นที่ทางโบราณคดีแห่งภาพเขียนสีอ่าวพังงา เป็นต้น โดยเรียกตามลักษณะดังนี้

1.4.1 ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Architectural or Historic District)

1.4.2 ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ (Commercial District)

1.4.3 ย่านประวัติศาสตร์การอุตสาหกรรม (Industrial District)

1.4.4 ย่านประวัติศาสตร์พื้นถิ่น (Rural District)

1.4.5 ย่านเขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological District)

1.5 อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks) หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขอบเขตให้พื้นที่หนึ่ง มีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมร่วมกับสภาพแวดล้อมทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น และโดยธรรมชาติอันมนุษย์ใช้งาน (เช่น แม่น้ำ หรือภูเขาในพื้นที่นั้น) ทำให้สาระทางประวัติศาสตร์และการควบคุมตลอดจนการพิทักษ์รักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ดำรงไว้ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น

1.6 นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities) หมายถึง เมืองและนครกำหนดขอบเขตการตั้งถิ่นฐานได้ ด้วยกำแพงเมือง คูน้ำหรือคันดิน แสดงถึงหลักฐานความเป็นเมืองหรือนคร มีแบบอย่างทางวัฒนธรรม อำนาจของผังเมือง สาระสำคัญทางประวัติศาสตร์ องค์ประกอบของเมือง สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ผังเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ ที่แสดงให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เป็นต้น

1.7 ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites) หมายถึง แหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ และซากโบราณสถาน ที่เป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์สำคัญของชาติในอดีต เช่น ซากเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซากเมืองอยุธยา บ้านเชียง หมู่บ้านโปรตุเกส เป็นต้น

แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

การอนุรักษ์เมือง และย่านประวัติศาสตร์

การอนุรักษ์ได้เริ่มต้นจากการอนุรักษ์ตัววัตถุซึ่งได้แก่ อนุสาวรีย์ รูปปั้น รูปเคารพในศาสนา ศาลเจ้า โบสถ์ วิหาร อาคาร พัฒนาไปเป็นกลุ่มอาคารที่มีลักษณะเป็นย่านประวัติศาสตร์ และเมืองหรือชุมชน การอนุรักษ์จะทำร่วมกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นบริบทกว้าง แสดงให้เห็นถึงข้อมูลและให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นด้านผังเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้ชีวิตในสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ๆ การอนุรักษ์เขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งจำเป็น และมีใช่เป็นความรับผิดชอบของนักวางผังเมืองและสถาปนิก นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วิศวกร นักวางแผน เจ้าหน้าที่รัฐ และนักการเมือง ผู้บริหารรัฐเท่านั้น ต้องอาศัยความร่วมมือและความเข้าใจจากประชาชน นักท่องเที่ยวและองค์กรซึ่งทำงานในด้านนี้หรือด้านที่เกี่ยวข้อง และเพื่อคุณภาพมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ด้วย

ลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์ ที่ควรอนุรักษ์ ได้แก่

เมืองประวัติศาสตร์ (รวมชุมชนโบราณ/ประวัติศาสตร์) ประกอบด้วยอาคาร สิ่งก่อสร้าง ในการดำเนินชีวิตของประชาชน และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับอาคารสิ่งก่อสร้าง โดยพื้นที่ดังกล่าวอยู่ภายใต้ความควบคุมดูแลและการบริหารของ “ผู้ปกครอง” มีการจัดการบริหารโดยมีระบบหรือระเบียบ มีลักษณะกายภาพคล้ายคลึงกับเมือง มีผู้ปกครองหรือไม่ก็ได้ ถ้ามีผู้ปกครองการบริหารมีระบบระเบียบในลักษณะที่ไม่ซับซ้อน ชุมชนมักมีขนาดเล็ก เช่น หมู่บ้านที่เรียกชุมชนโบราณว่า “เมืองโบราณ”

เมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์จะมีช่วงอายุ (Life Span) ช่วงใดช่วงหนึ่ง หรือหลายช่วงเวลาในอดีต หรือตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างกันตามขนาดเนื้อหาทางวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ของเมืองนั้น เช่น เมืองท่า ย่อมแตกต่างจากเมืองศาสนา หรือเมืองการค้า เมืองประวัติศาสตร์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. เมืองร้าง (Abandoned/Dead Ancient/Historic City) หมายถึง เมืองที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลานึงหรือหลายช่วง ก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปจนถึงปัจจุบัน อาจเนื่องมาจากภัยสงครามหรือภัยพิบัติอื่น ๆ ลักษณะเมืองเช่นนี้ เช่น นครวัด สุโขทัย และพุกาม ทิมแกคและคาร์เรจ ดิคัล และปอมเปอี เป็นต้น ประโยชน์ของเมืองลักษณะนี้ในสังคมปัจจุบัน เป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สำคัญ

2. เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคปัจจุบัน การตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันพื้นที่ถูกจำกัดขึ้น จึงมีการกลับไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างไปและการไปตั้งถิ่นฐานแบบนี้มักจะไปทำลายหลักฐานของเมืองโบราณเดิมโดยรู้ทำไม่ถึงการณ์ เมืองในลักษณะนี้จะถูกทำลายอย่างรวดเร็วและรุนแรงจนทำให้น่าวิตก จากหลักฐานในอดีตศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอันเป็นมรดกของชาติอาจสูญหายไปได้โดยสิ้นเชิงนั้น ขึ้นอยู่กับระดับของการบุกรุกทำลายมาก่อน และก่อนที่จะมีมาตรการการอนุรักษ์ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือ เช่น เมืองอยุธยา เมืองเชียงใหม่ เมืองลพบุรี

3. เมืองที่มีพัฒนาการจากอดีตมาถึงปัจจุบัน (Living Ancient/Historic City) หมายถึงเมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์ที่มีการใช้งานอย่างสืบเนื่องจากอดีตมาถึงปัจจุบันโดยไม่ขาดสาย แสดงถึงความรุ่งเรือง ความคึกคัก การฟื้นฟูและชีวิตของเมืองซึ่งพัฒนาการมาตาม เมืองลักษณะนี้ผจญกับการเสื่อมโทรม หรือถูกทำลาย เนื้อเมืองทางประวัติศาสตร์ในหลายลักษณะ เช่น

- การขาดการนำทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม ทำให้ประชาชนไหลออกจากเมืองทิ้งเมืองให้เสื่อมสภาพ

- ระบบเศรษฐกิจที่คล่องเกินไป เป็นสาเหตุให้มีการรื้อถอนสิ่งก่อสร้างในอดีตลงเพื่อสร้างอาคารใหม่โดยไม่คำนึงถึงความสอดคล้อง สภาพแวดล้อม และบรรยากาศเมือง (Urban Environment)

- จำนวนประชากรที่ไม่คงที่และสาเหตุจากความไม่สะดวกสบายในระบบจราจรและอื่น ๆ ทำให้ประชาชนหนีออกจากศูนย์กลางเมือง ทิ้งให้ศูนย์กลางเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองอยู่ในลักษณะเสื่อมสภาพ

- การปรับเมืองเก่ากับการใช้ประโยชน์ใหม่ ๆ เช่นเกี่ยวกับการเพิ่มปริมาณระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการสังคมหลัก เป็นผลให้รูปแบบลักษณะและบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนไปเช่นกัน

4. เมืองที่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งและถูกนำกลับมาใช้ใหม่ ในยุคประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบันมีหลักฐานของช่วงพัฒนาของเมือง 2 แบบ คือ ลักษณะเมืองในยุคโบราณแล้วหยุดไป ต่อมามีการกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ และทำให้เมืองมีพัฒนาการจากยุคประวัติศาสตร์มาถึงยุคปัจจุบัน การกลับไปตั้งถิ่นฐานใหม่ อาจจะโดยชนกลุ่มใหม่หรืออารยธรรมใหม่

ย่านประวัติศาสตร์ (Historic District/Historic Center) หมายถึง พื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเมือง มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีอันประกอบไปด้วย อาคารและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ หรือแหล่งโบราณคดีหลายแหล่งรวมกันเป็นพื้นที่หนึ่ง สามารถแยกประเภทตามลักษณะการใช้งานได้ดังนี้

1. ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Historic/Architectural District) เป็นบริเวณพื้นที่ที่ประกอบด้วยอาคารทางประวัติศาสตร์ ที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและพัฒนาการของเมือง เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ ย่านใจกลางเมืองสงขลา ประกอบด้วย อาคารพาณิชย์ กำแพงเมือง จวนเจ้าเมือง วัดวาอาราม รวมเข้าด้วยกัน เป็นต้น

2. ย่านประวัติศาสตร์พาณิชย์กรรม (Commercial District) เป็นบริเวณพื้นที่ที่ประกอบด้วยอาคารทางประวัติศาสตร์เชิงพาณิชย์เป็นหลักสำคัญ เช่น ย่านประวัติศาสตร์พาณิชย์กรรมภูเก็ต ย่านประวัติศาสตร์พาณิชย์กรรมบ้านหม้อ เป็นต้น

3. ย่านประวัติศาสตร์อุตสาหกรรม (Industrial District) เป็นบริเวณพื้นที่ที่ประกอบด้วยกลุ่มอาคารหรือสิ่งก่อสร้างทางอุตสาหกรรม ที่แสดงถึงประวัติศาสตร์พัฒนาการของความเจริญทางอุตสาหกรรมต่อเศรษฐกิจประเทศ ซึ่งจะปรากฏออกมาในรูปของหมู่บ้านอุตสาหกรรม ย่านอุตสาหกรรมของเมืองอุตสาหกรรมนั้น ๆ หรือนิคมอุตสาหกรรม เป็นต้น

4. ย่านประวัติศาสตร์ชนบท (Rural District) พื้นที่ในชนบทที่ยังคงรักษารูปแบบทางประวัติศาสตร์ของการดำเนินชีวิตในชนบทประกอบด้วย อาคาร บ้านเรือนในท้องถิ่น รูปแบบของพื้นที่ในการประกอบเกษตรกรรมหรือกสิกรรม เช่น หมู่บ้านในชนบท อันประกอบด้วย บ้านเรือนท้องถิ่น การประกอบกิจกรรมพื้นบ้านและพื้นที่ทำไร่ทำนาในรูปแบบเช่นในอดีต หมู่บ้านชาวเขา และหมู่บ้านชาวประมง เป็นต้น

5. เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological District) แหล่งโบราณคดีหลาย ๆ แหล่งมาอยู่รวมกันหรืออยู่ใกล้เคียงกัน สามารถกำหนดพื้นที่กว้างขวางพอประมาณหรือขนาดใหญ่ตามความเหมาะสมครอบคลุมได้พื้นที่หนึ่ง แสดงความสัมพันธ์และความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในเนื้อหาสัมพันธ์หรือต่อเนื่องกัน เช่น กลุ่มเตาเผาเครื่องเคลือบโบราณ อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ในอ่าวพังงา เป็นต้น

การกำหนดเขตเมืองและย่านประวัติศาสตร์ เพื่อการอนุรักษ์

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้มีการจัดทำขึ้นให้แน่ชัดเพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ ในการควบคุม การอนุรักษ์ การนำมาใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษา

การกำหนดเขตพื้นที่เฉพาะส่วนหนึ่งส่วนใดของเมืองหรืออำเภอให้เป็นย่านประวัติศาสตร์ จะต้องคำนึงถึงเขตกรรมสิทธิ์ที่ดินที่เป็นขอบเขตทางการเมือง มาประกอบการพิจารณาด้วย

กำเนิดการอนุรักษ์ศิลปกรรมในยุโรป (ศิริชัย นฤมิตรเรขการ , 2541)

ทัศนะเกี่ยวกับศิลปกรรมในโลกตะวันตกนั้นต่างไปจากทัศนะของทางตะวันออก ทัศนะเกี่ยวกับศิลปกรรมในอารยธรรมตะวันตกตั้งแต่ดั้งเดิมเป็นไปในทางเลียนแบบธรรมชาติ หรือความเหมือนจริงซึ่งต่างกับทัศนะฝ่ายตะวันออกที่มุ่งด้านสัญลักษณ์หรือนามธรรม การอนุรักษ์บูรณะปฏิสังขรณ์ของฝ่ายตะวันตกจึงมุ่งความถูกต้องแม่นยำต่อต้านแบบเดิมขณะที่ฝ่ายตะวันออกไม่เคร่งครัดในเรื่องนี้ เมื่อไม่นานนี้จึงมีการรับกระแสความคิดด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมแบบตะวันตกเข้ามาปฏิบัติ ความสนใจในศิลปกรรมในอดีตพัฒนาขึ้นอย่างกว้างขวางในยุโรปสมัยเรเนซซองซ์ประมาณ 500 ปี มาแล้ว เริ่มจากอิตาลีที่เฟื่องฟูทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก โดยถัดจากสถาบันวัดและวังที่เคยเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปกรรม มีกลุ่มพ่อค้าวานิชที่ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ได้กลับไปศึกษาสมบัติวัฒนธรรมในอดีตจากยุคกรีก-โรมัน แล้วนำมาพัฒนาเป็นศิลปะร่วมยุคสมัย จนกลายเป็นยุคทองในประวัติศาสตร์ศิลปะของตะวันตก

จากความสนใจศึกษารากเหง้าทางวัฒนธรรมของยุโรปดังกล่าว สังคมตะวันตกเริ่มหันมาให้ความสนใจต่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมมากขึ้น จึงเกิดกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์เป็นครั้งแรกในปรัสเซียในยุคที่อยู่ภายใต้การปกครองของ Grand Duke of Hesse Deamstadt (1753-1830) ต่อมาอังกฤษได้ออกกฎหมาย Ancient Monuments Act (1882) และในที่สุดประเทศอื่น ๆ ได้ตื่นตัวมากขึ้นในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปกรรมนี้ ซึ่งเกิดจากสาเหตุประการสำคัญคือความห่วงใยในมรดกและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เสียหาย เนื่องมาจากการเกิดสงครามและการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั่นเอง

ปัจจุบันประเทศยุโรปได้เริ่มกฎบัตรสำคัญ ๆ ที่ว่าด้วยเรื่องของการอนุรักษ์ขึ้นเป็นสากลโดยองค์การระหว่างประเทศ เช่น ยูเนสโก กฎบัตรที่สำคัญอาทิเช่น Athen Charter (1931) และ Venice Charter (1964) และในประเทศอังกฤษมีองค์การอนุรักษ์ที่เรียกว่า National Trust (เกิดขึ้นครั้งแรกในปี 1895) เป็นองค์กรเอกชนที่แข็งแกร่งมากในด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรม ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณห้าแสนคน และครอบครองอาคารประวัติศาสตร์ประมาณ 200 แห่ง และที่ดินอีกประมาณหนึ่งล้านไร่ ทั้งนี้ยังไม่นับสมาคมอนุรักษ์ระดับท้องถิ่นที่เรียกว่า Civic หรือ Amenities Societies อีกราวหนึ่งพันแห่ง

1. ช่วงปี 1810-1830 ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 (พ.ศ.2343) แนวคิดแรกในการบูรณะได้เกิดขึ้น โดยถือหลักการนำส่วนประกอบของโบราณสถานที่หล่นเกลื่อนกลาดอยู่มาประกอบกันขึ้นใหม่และส่วนประกอบของโบราณสถานที่ขาดหายไปก็ให้มีการทำเลียนแบบขึ้น (Reproduction) ทั้งนี้ให้เน้นที่จะก่อให้เกิดความแตกต่างโดยชัดเจนระหว่างของเดิมกับส่วนประกอบที่ทำเลียนแบบขึ้น

2. ช่วงปี 1830-1870 ต่อมาได้มีแนวความคิด เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส มีชื่อเรียกโดย Viollette-Duc ว่า “การบูรณะแบบ Stylistic” หรือการบูรณะ “ให้เป็นสไตล์เดียวกัน” (Viollette-Duc, 1814) เป็นนักประวัติศาสตร์ และนักทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม ผู้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วิหารเป็นจำนวนมาก รวมทั้งวิหารนอเทรอดาม (Notre Dame) ในปารีส แนวคิดนี้โบราณสถานแต่ละแห่งไม่อาจมีลักษณะของตนเอง จึงก่อให้เกิดการก่อสร้างเพื่อคัดแปลงและต่อเติมขนาดใหญ่ ทำให้โบราณสถานต่าง ๆ เปลี่ยนไปในรูปเดียวกัน

3. English Romantic Restoration (ปี 1850) กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือประมาณ 1850 (พ.ศ.2393) ในขณะที่ประเทศฝรั่งเศสดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์แบบ “Stylistic” และในประเทศอังกฤษ ได้มีการพัฒนาการบูรณะแบบ “Romantic” ขึ้น สืบเนื่องมาจากแนวคิดแบบโรแมนติกที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น

แนวความคิดนี้ก่อให้เกิดความรักเทิดทูนในโบราณสถานและสถาปนิกวิศวกร ผู้ก่อสร้าง และถือว่าการปฏิบัติภารกิจด้วยน้ำมือมนุษย์สถาปนิกรุ่นหลังไม่อาจกระทำได้ เพราะถือว่าเป็นความโหดร้ายและลบหลู่ดูหมิ่นโบราณสถานจึงไม่สมควรกระทำ การอนุรักษ์โบราณสถานควรคงอยู่อย่างที่เป็นแบบฉบับแบบเดิม ห้ามจับต้องหรือมีการป้องกันมิให้เกิดการพังทลายลงมา ผู้สนับสนุนแนวความคิดนี้คือ John Ruskin (1819 - 1900) นักเขียนและนักวิจารณ์ในแนวคิดแบบโรแมนติก ผู้เห็นว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีผลเสียต่อสังคม โดยถือว่าการบูรณะเป็นสิ่งที่ดี เพราะการนำวัสดุมาทดแทนวัสดุสมัยโบราณ เช่น ก้อนหินเก่า ๆ ด้วยวัสดุใหม่เลียนแบบมาทดแทนเป็นการทำงานโบราณสถาน และสิ่งที่คงอยู่คือรูปจำลองโบราณสถานนั้นเท่านั้น สำหรับการยึดอายุของโบราณสถานมีความเห็นว่าล้วนมีค่าเท่ากันเพราะเป็นการทำลาย ไม่ว่าจะเป็นการปฏิสังขรณ์หรือการทอดทิ้งโบราณสถาน

4. Two approaches of concept in late 19 century A.D. (ช่วงปี 1880 - 1890) ได้เกิดมีแนวความคิดสองชนิดขึ้น คือ แนวความคิดแรกที่เรียกว่า Historical Restoration มี Luca Beltrami เป็นผู้สนับสนุนและนำมาใช้โดยยังยึดถือการดำเนินการอย่างกว้างขวางต่อโบราณสถาน

แบบ Romantic แต่เพิ่มเติมรูปแบบของส่วนที่ขาดหายไป โดยการคาดเดาว่าอาคารนั้น ๆ ควรจะเป็นเช่นใดในอดีต ศึกษาจากตัวอย่างอาคารที่คล้ายคลึงกันแล้วนำมาแบบอย่างนั้นมาใส่ในอาคารที่จะทำการปฏิสังขรณ์ แนววิธีนี้จะต่างจากการปฏิสังขรณ์แบบ Stylistic ตรงที่แบบ Stylistic ไม่สนใจว่าโบราณสถานนั้นเดิมเป็นโบราณสถานสไตล์ใดแต่จะเปลี่ยนให้เป็นไปในสไตล์ที่ตนเลือกให้หมด อีกแนวความคิดหนึ่ง เป็นแนวความคิดที่ขัดแย้งกับแนวความคิดแรก ถึงแม้จะมีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์เหมือนกันแต่ศึกษาลึกซึ้งกว่า เพราะถือว่าอาคารแต่ละหลังมีลักษณะเฉพาะและแตกต่างกัน การคาดเดาแบบกว้าง ๆ เอาตัวเองเป็นพื้นฐาน แม้จะผ่านการวิเคราะห์แล้ว ก็ยังเหมือนเป็นสิ่งที่

5. Camillo Boito Theory (ในปี 1883) Boito ได้ประกาศหลักการปฏิสังขรณ์ตามแนวความคิดที่ได้ยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็น 4 ข้อ ดังต่อไปนี้

5.1 โบราณสถาน นอกจากจะมีคุณค่าสำหรับการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ใช้แสดงถึงประวัติศาสตร์ของประชาชนและของประเทศชาติ สมควรได้รับความเคารพ ถือเป็นมรดกของชาติและเป็นมรดกของชาติที่ควรอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่สืบไป

5.2 โบราณสถาน ควรได้รับการเสริมสร้างความแข็งแรงมากกว่าการซ่อมแซมและการซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มเติมส่วนประกอบโดยเฉพาะการทำให้เป็นของใหม่ ควรหลีกเลี่ยง

5.3 ถ้าต้องมีการต่อเติมโบราณสถานมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อความแข็งแรงของอาคารหรือเพื่อความจำเป็นอื่นใดเป็นที่สุด การกระทำนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เพียงพอ ลักษณะและวัสดุที่ใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้นควรแตกต่างจากของเดิม แต่รูปลักษณะของอาคารดั้งเดิมก็ยังคงสภาพเดิมไว้ได้

5.4 ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นจากกาลเวลาที่ผ่านไปมาในหลายสมัย ถือเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถานนั้นที่พึงรักษาไว้ ยกเว้นจะเป็นการปกปิดหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของอาคารนั้นเท่านั้น

6. Athen Charter (ปี 1931) หลักการของ Boito ซึ่งแพร่หลายเข้ามา ต้องใช้เวลาถึง 48 ปี เป็นที่ยอมรับในการประชุมนานาชาติด้านการปฏิสังขรณ์ที่กรุงเอเธนส์ กฎบัตรที่ออกในการประชุมครั้งนั้น นอกเหนือจากการยอมรับหลักการทั้งหมดของ Boito แล้ว ยังได้มีการเสนอแนะว่าสมควรให้มีการบำรุงรักษาโบราณสถานเป็นประจำ ควรใช้เทคนิคและระบบงานก่อสร้างที่ทันสมัยที่สุดในการปฏิสังขรณ์ด้วย

7. “Scientific” Restoration (ปี 1932) G.Giovannoni ได้ทำการขยายหลักการดังกล่าวและตั้งเป็นทฤษฎีการปฏิสังขรณ์ “เชิงวิทยาศาสตร์” ขึ้น ซึ่งที่แท้จริงแล้วควรจะเรียกว่า การปฏิสังขรณ์ “เชิงวิชาการ” หรือ “Scholarly Restoration” เพราะมิได้มีการประดิษฐ์คิดค้นเชิงวิทยาศาสตร์ขึ้นมาใหม่ แต่เป็นการมองโบราณสถานในรูปแบบของหลักฐานการศึกษาเชิงวิชาการ โดยถือว่าทุกองค์ประกอบในโบราณสถานจะต้องถูกอนุรักษ์ไว้ ไม่ว่าจะเป็นส่วนปิดบังหรือเปิดเป็นรูปลักษณะอันแท้จริงของโบราณสถานหรือไม่ก็ตาม ไม่มีการคำนึงว่าจะเหมาะสมหรือลดคุณค่าความงามของอาคารลง ทุกอย่างต้องเก็บไว้เป็นหลักฐานให้หมด

หลักการนี้ได้รับการพิสูจน์ว่าไม่เหมาะสม เนื่องจากในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองระหว่างปี 1943-1945 มีเมืองเป็นจำนวนมากได้ถูกทำลายลง การเก็บรักษาหลักฐานของอาคารไว้ เช่นที่จะคงอยู่ในสภาพที่ถูกทำลาย โดยปฏิเสธการปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนสู่สภาพเดิมแห่งความงามสมบูรณ์จึงไม่อาจยอมรับได้

8. “Critical Restoration” (ประมาณ 1945) การปฏิสังขรณ์ “เชิงวิฤต” จึงเกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยถือว่าเมื่อสถาปัตยกรรมเป็นงานศิลปะ คุณค่าด้านงานศิลปะจึงเป็นคุณค่าที่อยู่เหนือคุณค่าอื่นใด

9. ปี 1960 Kevin Lynch ลิษฐ์ (Lynch, 1960) ได้ทำการศึกษาจินตภาพเมืองในหนังสือ “The Image of the City” เป็นการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อแนวทางการศึกษาเกี่ยวข้องกับจินตภาพของสภาพแวดล้อมด้วยมีรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับจินตภาพเมือง พร้อมกับวิธีการในการค้นหาจินตภาพที่อยู่ในจิต ตลอดจนการประยุกต์ผลของการศึกษาให้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบสภาพแวดล้อมชุมชน ซึ่งจะกล่าวละเอียดอีกครั้งในส่วนต่อไป

10. Venice Charter (ปี 1964) ในการประชุมนานาชาติสำหรับสถาปนิกและนักเทคนิคเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยุโรป ประเทศอิตาลี ในปี 1964 (พ.ศ. 2507) ได้มีการตราหลักในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมขึ้น จากหลักการพื้นฐานตามกฎบัตรแห่งกรุงเฮเธนส์ โดยมีหลักการว่าการปฏิสังขรณ์ต้องหยุดลง ณ จุดที่มีการคาดเดาเกิดขึ้น แต่ถ้ามีความจำเป็นจริงๆ ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ก็ควรจะทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่คาดเดากับของเดิม โดยให้เป็นไปในลักษณะร่วมสมัย

11. ปี 1969 Roy Worskett ได้ให้หลักสำคัญในการอนุรักษ์ (Worskett, 1969) อ้างใน ปรานอม ต้นสุขานันท์, 2530 และอำนาจ พิชิตเดช, 2528)

11.1 การคัดเลือกการอนุรักษ์ (Selection)

11.2 การจำกัดการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัว (Restriction and Expansion)

11.3 การใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ (Efficient Use and Economic Viability)

11.4 ขั้นตอนในการลงทุน (Priorities for Investment)

11.5 การประชาสัมพันธ์ (Public Relation)

12. ปี 1982 Bernard M. Feilden ได้เสนอวิธีการปฏิบัติที่ใช้ในโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยแบ่งระดับของการอนุรักษ์ ออกเป็น 7 ระดับ ได้แก่ (Feilden, 1982 อ้างถึงใน ปรานอม ดันสุขานันท์, 2530)

12.1 การป้องกันการทรุดโทรม หรือการอนุรักษ์โดยทางอ้อม (Prevention of Deterioration or Indirect Conservation) หมายถึง การควบคุมสภาพแวดล้อมหรือการป้องกันสาเหตุของความเสื่อมโทรม การละเลยก็ต้องได้รับการป้องกัน โดยการบำรุงรักษาที่มีการตรวจสอบสม่ำเสมอ ดังนั้น การป้องกันจึงหมายถึงรวมถึงการควบคุมความชื้นในอาคาร อุณหภูมิและแสง ตลอดจนการป้องกันอัคคีภัย การลอบวางเพลิง โจรกรรม และการดูแลรักษาความสะอาดที่ดี ในบางกรณีอาจรวมถึงวิธีการลดอันตรายทั้งจากอากาศที่มีมลภาวะเป็นพิษ การสั่นสะเทือนจากการจราจร การควบคุมการทรุดตัวของดิน ถล่มโดยสรุปการตรวจสอบสภาพโดยสม่ำเสมอเป็นพื้นฐานของการป้องกันความทรุดโทรม

12.2 การสงวนรักษา (Preservation) หมายถึง การสงวนรักษาไว้ซึ่งเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับทรัพย์สินทางวัฒนธรรมจุมงหมาย ก็คือ การรักษาสภาพวัตถุให้คงสภาพที่เป็นอยู่ การซ่อมแซมจะกระทำเมื่อมีความจำเป็น ในการป้องกันการทรุดโทรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การพังทลายและการทรุดโทรมที่เกิดขึ้นทุกรูปแบบโดยสารเคมี แผลง สัตว์ร้าย และจุลินทรีย์จะต้องถูกยับยั้ง เพื่อรักษาสภาพของโครงสร้าง

12.3 การเสริมความมั่นคง (Consolidation) หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าการอนุรักษ์โดยตรง (Direct Conservation) หมายถึง การเพิ่มหรือใส่วัสดุเชื่อมประสาน หรือรับน้ำหนักในโครงสร้างจริงของสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์ เพื่อให้โครงสร้างนั้นคงทนสืบต่อไป หรือโยยัคให้โครงสร้างนั้นคงสภาพเป็นขึ้นเดียวกัน ในอาคารประวัติศาสตร์ที่โครงสร้างทรุดโทรม จนไม่สามารถทนทานต่อภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การเสริมความมั่นคงอาจจะต้องกระทำ ถึงอย่างไรก็ตาม ต้องรักษารูปทรงและโครงสร้างเดิมไว้ และจะต้องไม่ทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การใช้ความชำนาญ และการสืบเสาะหา วัสดุพื้นเมืองเป็นสิ่งสำคัญ หากวิธีการตกแต่งโดย

ใช้วิธีการทางพื้นเมือง ไม่เพียงพอ การอนุรักษ์อาจจะต้องใช้เทคโนโลยีและวิธีการสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาใช้

12.4 การบูรณะ (Restoration) หมายถึง การฟื้นฟูแนวความคิดดั้งเดิมของวัตถุ หรือทำให้วัตถุนั้นกลับคืนสู่ความชัดเจน การบูรณะตกแต่งส่วนรายละเอียดและลักษณะของวัตถุ ให้สมบูรณ์จะต้องทำบนพื้นฐานของวัตถุดั้งเดิม หลักฐานทางโบราณคดี การออกแบบดั้งเดิม และ พยานหลักฐานที่แท้จริง การเปลี่ยนชิ้นส่วนที่ผุพังหรือสูญหาย ต้องคุณภาพโดยรวมกลมกลืน กับ โครงสร้างทั้งหมด แต่ในการตกแต่งจะต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากของเดิม โดยการ ตรวจสอบอย่างใกล้ชิด ดังนั้นการบูรณะจะ ไม่เป็นการปลอมแปลงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี โดยกล่าวอีกนัยหนึ่งการทำความสะดวกอาคารก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการบูรณะ การเปลี่ยนแปลงชิ้นส่วนตกแต่งที่หายไปก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งเช่นกัน

12.5 การปรับปรุงใหม่เป็นที่ยุอาสัย (Rehabilitation) เป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการ เก็บรักษาอาคาร (Preserving) ด้วยวิธีการตรงข้ามกับจุดประสงค์ดังกล่าวคือ การนำอาคารนั้นมา ใช้งานหรือทำให้ทันสมัยโดยปราศจากการเปลี่ยนแปลง โดยทั่วไปการใช้งานตามจุดประสงค์ ดั้งเดิมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์อาคาร เพราะนั่นหมายถึงการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดแต่ในการ เปลี่ยนแปลงการใช้งานของอาคารเดิมมักจะเป็นทางเดียวที่คุณค่าทางประวัติศาสตร์และ สุนทรียภาพจะถูกรักษาได้อย่างมีประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งอาคารทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ มักถูกปรับปรุงให้มีมาตรฐาน สำหรับการอยู่อาศัยเทียบเท่ากับมาตรฐานปัจจุบัน

12.6 การสร้างชิ้นส่วนใหม่ (Reproduction) หมายถึง การออกแบบชิ้นส่วน ศิลปวัตถุที่มีอยู่ทั้งนี้เพื่อเปลี่ยนแทนชิ้นส่วนที่หายไปหรือเสื่อมโทรมไป ส่วนใหญ่เป็นพวก ประดับประดาลวดลาย เพื่อให้เกิดความกลมกลืนของสุนทรียภาพ หากทรัพย์สินทางวัฒนธรรมใด ถูกทำลายอย่างไม่สามารถนำกลับคืนมาได้ หรือถูกคุกคามจากสภาพแวดล้อม อาจจำเป็นต้องมีการ เคลื่อนย้ายศิลปวัตถุนั้น ไปยังสถานที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และชิ้นส่วนใหม่จะถูกนำไป แทนที่เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของสถานที่หรืออาคารนั้น ๆ เช่น ประติมากรรม “เดวิด” ของ ไมเคิล-แองเจโล ถูกเคลื่อนย้ายจาก Piazza Della Signoria ฟลอเรนซ์ไปยังพิพิธภัณฑสถานหนึ่ง เพื่อป้องกันสภาพแวดล้อม โดยทำรูปปั้นจำลองเพื่อนำไปวางในตำแหน่งเดิม เป็นต้น

12.7 การสร้างชิ้นใหม่ (Reconstruction) หมายถึง การสร้างอาคารประวัติศาสตร์ หรือเมืองเก่าขึ้นมาใหม่โดยใช้วัสดุใหม่ ซึ่งอาจจะจำเป็นต้องทำเมื่ออาคารเหล่านั้นพังทลายไป เนื่องมาจากสาเหตุไฟไหม้ สงคราม แผ่นดินไหวการสร้างขึ้นมาใหม่สามารถสร้างมาจากหลักฐาน หรือร่องรอยเก่าแก่ของอายุได้เช่นเดียวกับการบูรณะ การสร้างใหม่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของ หลักฐาน เอกสารที่เที่ยงตรงตามความเป็นจริงซึ่ง ไม่ใช่สิ่งที่จินตนาการขึ้นมา

13. ปี 1986 Roger Trancik ได้นำเสนอทฤษฎีที่นำมาใช้ในการออกแบบและวางผังเมือง โดยศึกษาถึงวิวัฒนาการของพื้นที่ว่างสมัยใหม่ การวิเคราะห์เมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน สามารถที่นำเสนอ แนวทางทฤษฎีในการออกแบบวางผังเมืองได้ 3 ทฤษฎีประกอบกัน คือ (Trancik, 1986)

13.1 ทฤษฎีพื้นที่อาคาร-พื้นที่ว่าง (Figure-ground Theory)

13.2 ทฤษฎีความเชื่อมโยง (Linkage Theory)

13.3 ทฤษฎีสถานที่ (Place Theory)

ทฤษฎีเหล่านี้มีความแตกต่างกันแต่เมื่อนำมาใช้ร่วมกันแล้ว สามารถจะทำให้เกิดกลวิธีและศักยภาพในการออกแบบวางผังเมืองโยกรวม ได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ นโยบาย การวางแผน และการจัดทำแผนการอนุรักษ์

วัตถุประสงค์ (Objectives)

วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์และสภาพแวดล้อมของเมือง เพื่อให้เมืองและสภาพแวดล้อมของเมืองได้รับการปกป้องคุ้มครอง ซ่อมแซม และบูรณะปฏิสังขรณ์ ให้มีอายุยืนยาวต่อไปและสามารถมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าและสร้างประโยชน์ให้กับสังคม

นโยบาย (Policies)

ที่นโยบายการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมือง เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ จะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการบริหาร การประสานงาน และการปฏิบัติงาน ซึ่งการบรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องพร้อมและประกอบกัน ทั้งในแง่วิชาการ และเทคนิคการอนุรักษ์ กฎหมาย และการเมือง เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ และเศรษฐกิจการเงินในแง่รายได้และรายจ่ายของโครงการ ดังนั้นการวางนโยบายควรต้องคำนึงถึง

1. นโยบายระดับรัฐ ซึ่งจะต้องมองการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมเมือง ว่าเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรม เป็นการคงไว้และสืบต่ออารยธรรมชาติ ซึ่งจะต้องให้การสนับสนุนด้านกฎหมาย การเงินและบุคลากร

2. นโยบายระดับท้องถิ่น ต้องมองความต้องการของเมืองหรือสภาพแวดล้อมของเมืองในแต่ละแห่ง การใช้กฎหมายที่แตกต่างกัน การเข้าไปมีบทบาทในการคุ้มครองปกป้องรักษา การสนับสนุน การเสนอแผนงานเพื่อสร้างเสริมคุณค่าและนำพื้นที่นั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจท้องถิ่น

การวางแผน (Planning)

การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมืองเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของเมืองกับสภาพแวดล้อม ให้สอดคล้อง เกื้อหนุน และเสริมสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคม และการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปธรรมหรือนามธรรม

การวางแผนต้องเกี่ยวพันกับงานสาธารณะหลายประเภท ดังนั้นเราต้องระบุงการประสานงานกันระหว่างหน่วยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้รัดกุม มิฉะนั้นจะเกิดงานซึ่งซ้ำซ้อนกัน

การวางแผนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. การวางแผนระดับภาค (Regional Planning) เมืองและสภาพแวดล้อมของเมืองต้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ของภาค ระบบคมนาคม ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ในภูมิภาค และการกำหนดเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นเขตพื้นที่พิเศษของภาค (เขตพื้นที่อนุรักษ์ในผังเมือง) การวางแผนระดับภาคเป็นการมองภาพรวมของภูมิภาคอย่างเป็นรูปธรรมและนามธรรมในเชิงการอนุรักษ์และการพัฒนาควบคู่กันไป โดยเน้นหนักในการประสานงานหน้าที่รับผิดชอบบทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทั้งภูมิภาคก้าวขึ้นไปตามเป้าหมายและมีให้งานซ้ำซ้อนกัน ผู้ที่ดำเนินงานวางแผนระดับภาคต้องเป็นนักวางแผนเชิงพัฒนา เศรษฐกิจ และสังคม ประกอบไปด้วย กลุ่มคนจากหลายสาขาวิชาชีพ

2. การวางแผนแม่บทเฉพาะ (Master Planning) เป็นการวางแผน เพื่อตอบสนองความต้องการของเขตพื้นที่นั้น ๆ เพื่อประโยชน์ของสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองของประชาชนโดยส่วนรวม การวางแผนแม่บทเฉพาะ เริ่มต้นจากการจัดทำแผนฉบับร่าง (Preliminary Plan) ประเมินดูว่าสอดคล้องกับแผนระดับภาค และเป็นไปได้กับสภาพความเป็นจริงเพียงใด หลังจากนั้นจึงจัดเข้าแบบแม่บทเฉพาะ (Master Plan) เพื่อดำเนินงานต่อไป

การจัดทำแผนการอนุรักษ์ (Conservation Plans)

ผู้จัดทำแผนการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมือง ประกอบด้วย บุคคลผู้เชี่ยวชาญหลายสาขาในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การอนุรักษ์ ผังเมือง และสิ่งแวดล้อม การจัดทำแผนเพื่อการอนุรักษ์เมืองและสภาพแวดล้อมของเมืองเป็นการมองเฉพาะเจาะจงลงไปในพื้นที่ เพื่อจัดทำแผนงานเป็นแผนแม่บทเฉพาะ ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ในการดำเนินการอนุรักษ์โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาสภาพปัจจุบันของพื้นที่ โดยมีการสำรวจ จัดทำทะเบียนโบราณสถานในพื้นที่องค์ประกอบเชิงกายภาพอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น สำรวจระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ สิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ ในพื้นที่ และพื้นที่เปิดโล่ง องค์ประกอบเชิงนามธรรม เช่น กิจกรรม ประเพณี

รายได้ประชากรในพื้นที่ความคิดเห็นของประชาชน กฎหมายและพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่

2. วิเคราะห์สภาพปัจจุบันในด้านต่าง ๆ ได้แก่

2.1. การวิเคราะห์ทางสถาปัตยกรรมในด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียภาพและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ด้านเทคนิค จำนวนชั้น ลักษณะโครงสร้าง ด้านทัศนวิสัยด้านการเชื่อมโยงกับระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการหลัก การติดต่อกับเส้นทางคมนาคม ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ

2.2 การวิเคราะห์ระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการหลักของพื้นที่ ได้แก่ ระบบเส้นทางคมนาคม โทรคมนาคม การป้องกันอุบัติเหตุ และระบบการจัดการจราจรในพื้นที่ด้วย ทั้งนี้วิเคราะห์ถึงสาธารณูปการ สาธารณะทางสังคม เช่น สถานีขนส่ง โรงเรียน โรงพยาบาล วัด

2.3 การวิเคราะห์การใช้พื้นที่ทั้งหมด มีลักษณะการใช้ประกอบกิจกรรมเป็นอย่างไรมีการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของพื้นที่ได้ในระดับใดซึ่งต้องทำการวิเคราะห์ตำแหน่งอาคาร การประกอบกิจกรรมกับระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการหลัก รวมทั้งพื้นที่เปิดโล่งและพื้นที่สีเขียวในเขตพื้นที่นั้น

2.4 การวิเคราะห์ประชากร กลุ่มคน เพศ วัย อาชีพ คุณภาพ ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี กิจกรรม ความเชื่อ และความคิดเห็น การวิเคราะห์ด้านกฎหมาย มีกฎหมายหรือข้อบัญญัติใดในกรรมสิทธิ์ที่ดิน อำนาจของรัฐต่อที่ดินนั้น และสิทธิของเอกชนผู้อยู่ในพื้นที่นั้นรวมทั้งผลประโยชน์ที่ประชาชนและรัฐอาจได้และเสียไป หากมีการดำเนินการในพื้นที่

2.5 การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ ทุกด้านที่เกี่ยวกับตัวเงินไม่ว่าจะเป็นรายได้รายจ่ายของประชาชนและของรัฐในพื้นที่รวมทั้งผลประโยชน์ และผลเสียเชิงเศรษฐกิจในการลงทุน เพื่อดำเนินการในพื้นที่

3. การประเมินค่าและนำเสนอแผนงาน (Proposal Programs) เพื่อการอนุรักษ์อาคารและพื้นที่จากการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบันทำให้เราทราบถึงความต้องการ และจุดบกพร่องในการนำเสนอพื้นที่ อันนำไปสู่การวางแผนงานเพื่อการอนุรักษ์อาคารและพื้นที่ต่อไป

4. แผนงานเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ การพัฒนาพื้นที่และการอนุรักษ์พื้นที่ และองค์ประกอบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ไปเพื่อให้ได้มาซึ่งการแสดงออกของคุณค่าของพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเหมาะสม แผนงานนี้ควรได้รับความร่วมมือและยอมรับจากประชาชน โดยการสนับสนุนจากภาครัฐบาลและเอกชน

5. การนำไปปฏิบัติงาน (Implementation) การนำแผนงานที่ออกแบบรายละเอียดแล้วไปปฏิบัติงานมิใช่สิ่งยาก หากการวางแผนและออกแบบได้ทำการคิดไว้อย่างรอบคอบถึงวิธีการดำเนินงาน การปฏิบัติงานจะนำไปสู่ผลที่ต้องการ หากพร้อมใจกันปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้ ระหว่างการปฏิบัติงานนี้ การประสานงานและการควบคุม จะเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง

6. การประเมินการปฏิบัติงานและการปรับแผนให้เหมาะสมกับเวลา เพื่อการปฏิบัติงานต่อไป (Update) แผนงานที่วางไว้ ควรมีการกำหนดเวลาการใช้งาน และมีการประเมินการปฏิบัติงานนั้นตอบสนองวัตถุประสงค์การอนุรักษ์พื้นที่และประโยชน์ต่อสังคมเพียงใด จากนั้นจะได้มีการปรับแผนให้เหมาะสมกับเวลาและความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนไปตลอดเวลา

วิธีดำเนินการอนุรักษ์

1. วางผังเมืองและควบคุมการเจริญเติบโตของเมือง ในระยะหลังสงครามและในการพัฒนาของเมืองทั้งหมดให้ต่อเนื่องกัน

2. พัฒนาการขยายตัวของเมืองจากศูนย์กลาง

3. พิจารณาวัตถุประสงค์เดิมในการปรับปรุงเมืองศูนย์กลางประวัติศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย ข้อกำหนดสำหรับการตัดแปลงอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมในประวัติศาสตร์ ให้เหมาะสมกับสภาพการดำรงชีวิตในปัจจุบัน โดยไม่เป็นการทำลายลักษณะของสถาปัตยกรรมเดิม และอนุรักษ์อาคารเก่า รวมทั้งวัฒนธรรมของบริเวณนี้ด้วย

โปรแกรมในการอนุรักษ์ ในการจัดทำโปรแกรมการอนุรักษ์ มีการดำเนินการดังนี้
คือ

1. จำแนกประเภทของอาคาร

2. กำหนดประโยชน์ใช้สอยของอาคาร

3. กำหนดวิธีการซ่อมแซมสำหรับอาคารแต่ละประเภท ตามลักษณะของแต่ละอาคาร
ต่อจากนั้นได้จัดกลุ่มของอาคารแต่ละประเภท โดยได้มีการกำหนดเป็นกลุ่ม 3 ประเภท คือ

กลุ่มที่ 1 ประเภทฟื้นฟู (Restoration) ประเภทที่ต้องทำการฟื้นฟู ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดอย่างเคร่งครัด ประเภทที่จะทำการฟื้นฟูหรือยังไม่ทำก็ได้

กลุ่มที่ 2 อนุรักษ์ (Conservation) ซ่อมแซมและอนุรักษ์ เน้นหนักไปในส่วนประกอบของรูปด้านหน้า (Facade) เช่น หน้าต่าง ระเบียง และลักษณะของประโยชน์ใช้สอย เช่น

โครงสร้างบันไดทางเดิน ซ่อมแซมโดยมีขีดจำกัด อนุญาตให้มีการรื้อถอนได้ สำหรับส่วนประกอบที่เก่าแก่มาก ๆ และซ่อมแซมส่วนอื่น ๆ โดยไม่ทำลายคุณค่าของอาคาร

กลุ่มที่ 3 อนุญาตให้สร้างอาคารใหม่แทนที่อาคารที่ไม่ได้อนุรักษ์ รื้อโดยให้ต้องสร้างใหม่ สำหรับอาคารที่ไม่ได้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เกิดที่ว่างสาธารณะ (Public Openspace) ขึ้นในเมือง

แนวความคิดการออกแบบและวางผังเมือง

การวางผังเมืองหรือการปรับปรุงส่วนต่าง ๆ ของเมือง ต้องทำการวิเคราะห์เมืองเพื่อศึกษาหาความสัมพันธ์และประมวลสภาพของเมืองเป็นสิ่งแรก คือ การสำรวจรูปร่างของเมือง ลักษณะเฉพาะของเมือง องค์ประกอบของเมือง (Spreiregen, 1969)

1. รูปร่างของเมือง (Urban Form) ได้แก่

- 1.1. วงกลมและรัศมี (Radiocentric) ประกอบด้วยถนนวงแหวนและถนนรัศมี ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาออกจากศูนย์กลางเมือง รูปแบบนี้มักพบในเมืองขนาดใหญ่
- 1.2. คาตาราง (Rectilinear) ประกอบด้วย แนวพัฒนาสองแนวซึ่งตัดกันที่บริเวณศูนย์กลาง มักพบในเมืองขนาดเล็กมากกว่าเมืองขนาดใหญ่
- 1.3. ดวงดาว (Star) มีลักษณะคล้ายแบบวงกลมและรัศมี แต่แทนที่จะมีถนนวงแหวนกลับกลายเป็นที่ว่างเว้นแทน
- 1.4. วงแหวน (Ring) เป็นลักษณะของเมืองที่โอบล้อมที่เว้นว่างขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นอ่าว หรือภูเขา หรือพื้นที่ที่เป็นอุปสรรคตามธรรมชาติ รูปร่างวงแหวนและดวงดาวที่พบอยู่ด้วยกันได้ ในกรณีที่ดินวงแหวนถูกสร้างขึ้นในพื้นที่รอบนอกของมหานคร
- 1.5. แนวยาว (Linear) รูปร่างของเมืองตามแนวยาว ซึ่งมักเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตของเมือง หรือมีถนนก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวเส้นทางคมนาคมหลักซึ่งแผ่ออกไป
- 1.6. สาขา (Branch) เป็นลักษณะของเมืองตามแนวยาว ซึ่งบรรจบเข้าหาแนวแกนหลักผืนแผ่นดิน (Sheet) พื้นที่เมืองกว้าง ๆ ซึ่งมีความชัดเจนของรูปทรงน้อยมากหรือไม่มีเลย
- 1.7. ผืนแผ่นดินต่อเนื่อง (Articulated Sheet) เป็นรูปร่างของเมืองที่มีศูนย์กลางชุมชนแห่งหนึ่งหรือหลายแห่ง และมีชุมชนย่อยอีกหลายแห่งกระจายตัวกันอยู่ในพื้นที่
- 1.8. กลุ่มดาว (Constellation) คือ กลุ่มของชุมชนเมืองขนาดเล็กใกล้เคียงกันหลาย ๆ แห่งมาอยู่ติดกัน

1.10.เมืองบริวาร (Satellite) คือ กลุ่มของชุมชนเมืองขนาดใกล้เคียงกัน กระจายตัวอยู่รอบเมืองศูนย์กลางขนาดใหญ่หรือเมืองแม่

การแยกประเภทของรูปร่างของเมืองเช่นนี้ช่วยบอกถึงประเภทของเมืองได้ดี รูปร่างแต่ละอย่างย่อมมีข้อดีข้อเสียในด้าน Circulation ความใกล้เคียงของ Open Space การเชื่อมโยงระหว่าง Neighborhood และเขตที่ตั้งต่าง ๆ นี้ไปใช้กันส่วนย่อยของเมือง เช่น ศึกษารูปร่างของ Open Space ว่าเป็นแนว สาขา หรือวงแหวนรัศมี การศึกษาระบบ Circulation ว่าเป็นรูปใดตามที่กล่าวมาข้างต้น

2. ลักษณะเฉพาะของเมือง (Charactor of Town)

การออกแบบชุมชนสิ่งสำคัญอันดับแรกคือคำนึงถึงคือ ลักษณะเฉพาะของเมืองในที่นี้หมายถึง เอกลักษณะเฉพาะของเมืองอันเกิดจากภาพรวม (Image) เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มอาคาร รูปร่างเฉพาะของเมือง โครงข่ายถนน รวมทั้งบรรยากาศของชุมชนลักษณะและกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนอิทธิพลจากภูมิประเทศและนโยบายทางการเมือง หรือหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้เมืองมีลักษณะพิเศษแตกต่าง ไปจากเมืองอื่น ๆ นั้นเอง (Bruke, 1976 อ้างในจิราพร แสงศิลป์, 2527)

3. องค์ประกอบของเมือง

การศึกษาคุณค่าทางสุนทรียภาพด้านผังเมืองแบ่งองค์ประกอบของเมืองเพื่อทำการวิเคราะห์เป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ (สรรเพชร นนทภักดิ์, 2535)

1. องค์ประกอบทางกายภาพเป็นปัจจัยที่รองรับกิจกรรมในการดำรงชีวิต ของพลเมือง เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พืชพันธุ์ ลักษณะอาคารบ้านเรือน สภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐาน การใช้ที่ดิน ถนนหนทาง การคมนาคม ที่โล่งว่าง สวนสาธารณะ

2. องค์ประกอบทางด้านกิจกรรมเป็นองค์ประกอบซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยความปกติสุข เช่น ลักษณะการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ระบบกฎหมาย การปกครอง ศาสนา ความเชื่อ ทศนคติของชาวเมือง

แนวความคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า “การอนุรักษ์คือ การรักษาให้คงเดิม” การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรม (ไขแสง สุขะวัฒนะ, 2530) ส่วนการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ก็คือ การรู้จักใช้ทรัพยากร

อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ได้นานที่สุดเกิดประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมคือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญหายไปหรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม

ความมุ่งหมายที่ต้องให้มีการอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม คือ

1. การอนุรักษ์เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ของชาติที่จะต้องรักษาไว้ยาวนาน ทั้งนี้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งเหล่านั้น

2. โบราณสถาน งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม แม้จะเลียนแบบสร้างขึ้นมาใหม่เหมือนของเดิมทุกประการแต่ก็ไร้ “วิญญาณ” ที่เคยมีอยู่ในของเดิมนั้น เช่น โบราณสถานถือเป็นสิ่งเก่าแก่ที่มีคุณค่าไม่ควรที่จะสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาแข่งขัน หรือทดแทนได้ เพราะถ้าสร้างขึ้นมาใหม่ สิ่งนั้นก็ไม่ใช่โบราณสถาน ดังนั้น จึงต้องมีการอนุรักษ์งานของเก่าที่มีคุณค่าเอาไว้

3. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างเอาไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของบรรพบุรุษ

4. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ได้กลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีระหว่างกลุ่มชนในชาติ

5. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่เป็นหลักฐานที่ดี ในการศึกษาทางด้านศิลปะประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี

6. งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าดังกล่าว ส่วนใหญ่สามารถใช้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจการท่องเที่ยว และทัศนศึกษา

อุปสรรคและภัยที่เกิดต่อโบราณสถานและสถาปัตยกรรม ได้แก่

1. ภัยธรรมชาติ ได้แก่ น้ำท่วม แผ่นดินไหว พายุ ฝุ่น ควัน ความชื้น สัตว์ต่าง ๆ เช่น นก ค้างคาว ปลวก พืชต่าง ๆ ตะไคร้ รา และจุลินทรีย์ต่าง ๆ

2. ภัยอันเกิดจากอหิวาต์ภัย โดยธรรมชาติ และจากมนุษย์ โดยประมาทหรือโดยเจตนา

3. การพัฒนาบ้านเมือง การพัฒนาซึ่งแฝงมาในรูปการสร้างอาคารพาณิชย์ บางครั้งก็เป็นอันตรายอย่างมหันต์ต่อการอนุรักษ์

4. การแสวงหาผลประโยชน์ด้วยความเห็นแก่ตัว เช่น การลักลอบขุดเจาะเพื่อเอาของมีค่าในโบราณสถาน ทำให้โบราณสถานชำรุดเสียหาย

5. ขาดอัตราค่าถึงเจ้าหน้าที่ที่ทำงานด้านการอนุรักษ์

6. ความขัดแย้งระหว่างผู้รับผิดชอบ เช่น การขัดแย้งระหว่างกรมศิลปากรและกรมการศาสนาในเรื่องการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เป็นต้น

วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรม ได้กำหนดไว้ดังนี้

1. การออกกฎหมายคุ้มครอง
2. กำหนดให้มีมาตรการลงโทษสถานหนัก
3. ต้องบำรุงรักษาโบราณสถานฯ ด้วยการดูแลอย่างถูกวิธี
4. ถ้ามีการซ่อมแซม ต้องดำเนินการเป็นขั้นตอนอย่างถูกวิธีตามหลักวิชาการ โดยยึดหลักต้องให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด
5. ถ้าจำเป็นต้องมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ (restoration) ใหม่ทั้งหมด ก็ต้องเลือกคณะกรรมการจากกลุ่มวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ต้องมีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์เป็นอย่างดี และต้องมีงบประมาณอย่างเพียงพอ
6. ส่วนประกอบหรือส่วนตกแต่งโบราณสถาน ที่ยังไม่สามารถนำไปประกอบเข้าไม่ได้ ต้องมีการรวบรวมจัดเก็บไว้ในที่ที่เหมาะสม
7. งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์เป็นของเอกชนต้องกระตุ้นให้เจ้าของเห็นคุณค่า มีความภาคภูมิใจ โดยมีการยกย่องหรือสนับสนุนต่าง ๆ เช่น การให้รางวัล การลดหย่อนภาษี การให้ความช่วยเหลือในการซ่อมแซม
8. อาคารหรือกลุ่มอาคารที่มีคุณค่า ไม่สามารถสนองประโยชน์ใช้สอยเดิมได้จำเป็นจะต้องได้รับการปรับปรุงให้สนองประโยชน์ใช้สอยใหม่ได้ เพื่อความอยู่รอดของอาคารนั้น
9. จัดให้มีการศึกษาไว้ในหลักสูตร เพื่อปลูกจิตสำนึกและปลูกฝังนิสัยรักมรดกวัฒนธรรมแก่เยาวชน
10. จัดให้มีการอบรม เผยแพร่ความรู้แก่ผู้สนใจและประชาชนทั่วไป
11. จัดให้มีการประชาสัมพันธ์ขึ้น
12. จัดทัศนศึกษา

แนวความคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย (อนุวัติ เจริญศุกกุล, 2528) การอนุรักษ์โบราณสถานมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ แนวความคิดเทคนิควิธีการ แนวความคิดจะเป็นแกนนำไปสู่การปฏิบัติ เทคนิควิธีการจะเป็นเครื่องมือที่สนองให้แนวความคิดนั้นบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ หากว่ามีแนวความคิดที่ไม่กระจ่างคลุมเครือ หรือ ขั้วเขวระหว่างแนวความคิดกับวิธีการเสียแต่ต้นแล้ว มักจะมีการใช้เครื่องมือและทรัพยากรอย่างผิดพลาด นำไปสู่การทำลายมากกว่าการสร้างสรรค ทำให้สูญเสียดูแลทรัพยากรไปอย่างไร้ประโยชน์

แนวความคิดในการอนุรักษ์ในลักษณะเชิงปฏิบัติการ

แนวความคิดการอนุรักษ์ในลักษณะของการปฏิบัติการมีขั้นตอนดังนี้

1. ก่อนการปฏิบัติกรอนุรักษ์ จะต้องมีการสำรวจทางโบราณคดีเสียก่อน
2. จะต้องรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมให้คงเดิมหรือมีความสมดุลมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในฐานะที่เป็นการรักษาเอกสาร
3. ไม่ควรมีการแต่งเติมรูปทรง โครงสร้าง รายละเอียดทางศิลปกรรมโดยพลการ
4. ในการอนุรักษ์แต่ละโครงการน่าจะมีการประชุมระดมความคิด เพื่อประมวลหาแนวทางการปฏิบัติทั้งในด้านแนวคิดและวิธีการ ทั้งในส่วนที่เป็นมหภาค (ผังเมือง) และในส่วนที่เป็นจุลภาค (อาคารแต่ละอาคารเป็นกรณีไป) ทั้งก่อนการปฏิบัติงานและในระหว่างการปฏิบัติงาน
5. แนวคิดการอนุรักษ์จะต้องเป็นแกนนำ เทคนิควิธีการควรเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่เป้าหมายเท่านั้น
6. การวางแผนงานและขั้นตอนการปฏิบัติการภาคสนาม ควรจะพัฒนาจากคณะกรรมการจากทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาปนิกวิศวกรการอนุรักษ์ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลปะ นักนิเวศน์วิทยา ช่างเทคนิคเฉพาะงาน ฯลฯ

เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการอนุรักษ์ (Standards for Preservation)

1. การอนุรักษ์ จะเป็นการดำรงไว้ตามที่ปรากฏแห่งลักษณะรูปทรง บารวมภาพ และวัสดุต่าง ๆ ของอาคาร ถึงก่อสร้าง หรือพื้นที่ การสร้างขึ้นใหม่หรือการปฏิสังขรณ์อย่างกว้างขวาง จะไม่นับเป็นกรรมวิธีอนุรักษ์ที่กล่าวถึงนี้
2. การอนุรักษ์จะรวมเทคนิคต่าง ๆ เพื่อการยับยั้งหรือลดการเสื่อมสภาพผุพังของทรัพย์สินไว้ โดยการจัดเข้าเป็น โปรแกรมเพื่อการบำรุงรักษา ซึ่งจะดำเนินการเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

การคัดเลือกการอนุรักษ์ (Selection)

ในทางปฏิบัติกรอนุรักษ์เป็นการยากที่จะรักษาทุกสิ่งทุกอย่างให้คงสภาพเดิม เพราะบางครั้งตัวแปรอื่น ๆ เช่น วัสดุ อุปกรณ์ในการก่อสร้าง การพัฒนาเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมือง การอนุรักษ์จึงต้องเปิดโอกาสให้มีความเปลี่ยนแปลงเลือกทางที่ดีที่สุดว่าส่วนใดควรเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแปลงในแนวใด และส่วนใดที่ควรรักษาไว้ การคัดเลือกเพื่อการอนุรักษ์จึงต้องมีการประเมินค่าเพื่อกำหนดลักษณะความสำคัญของอาคารหรือพื้นที่ที่จะอนุรักษ์

หลักการบูรณะโบราณสถาน (Charte de la restauration 1931) (ไซศรี ศรีอรุณ, 2530)

คณะกรรมการว่าด้วยโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ผู้รักษามาตรฐานของการบูรณะโบราณสถานในประเทศอิตาลี และเป็นศูนย์กลางของการพบปะเจรจาทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และวิชาการของผู้แทนนานาชาติมีความเห็นว่า การบูรณะโบราณสถานเป็นงานหนัก และต้องรับผิดชอบสูง ดังนั้นจึงได้มีการกำหนดหลักการบูรณะ ดังนี้

1. ให้คำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน พยายามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงและการทำลาย
2. การบูรณะเพื่อความงามและเอกภาพทางสถาปัตยกรรม ต้องคำนึงถึงโบราณสถานที่เหลืออยู่ อย่าอาศัยการสันนิษฐาน ต้องศึกษาจากส่วนที่เป็นของแท้ดั้งเดิม ไม่ใช่จากส่วนที่ต่อเติมขึ้นภายหลัง
3. สถานที่เก่าแก่มากจนหาความเกี่ยวข้องกับอารยธรรมสมัยใหม่ไม่ได้ ไม่ควรจะต้องต่อเติมเสริมต่อ ควรจะใช้วิธีรีดและทำรากฐานให้มั่นคง และประกอบเข้ารูปเดิม โดยการเอาส่วนที่แตกหลุดไปแล้ว แต่ยังพอหาพบได้ในบริเวณนั้นมาประกอบให้เป็นรูปเดิม ถ้าจำเป็นต้องต่อเติมก็ให้ทำเพื่อการทรงตัว หรือเพื่อความแข็งแรงเท่านั้น
4. การบูรณะโบราณสถานรุ่นใหม่ควรใช้วิธีการให้คล้ายของเดิม และไม่ควรจะไปเปลี่ยนรูปร่างของโบราณสถานนั้น ๆ
5. ชิ้นส่วนวัตถุทุกชิ้นที่มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์ ควรจะเก็บรักษาไว้อย่างดี การพิจารณาชิ้นส่วนวัตถุชิ้นใดมีความสำคัญเท่าใด ไม่ควรจะเป็นความเห็นของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการตามโครงการบูรณะแต่ผู้เดียว
6. สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับโบราณสถาน ควรระวังไม่ให้ขนาดสี และแบบ ไปทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ
7. การต่อเติมที่จำเป็นต้องทำเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ไม่ว่าจะเพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ควรต่อเติมให้น้อยที่สุด และง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้
8. ส่วนต่อเติมที่ทำขึ้นใหม่ ต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน โดยการใช้วัสดุที่แตกต่างจากของเดิม โดยการต่อเติมเพียงคร่าว ๆ ไม่ให้มีลวดลายเช่นของเดิม โดยการทำเครื่องหมายบอกไว้ นอกจากนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการบูรณะต่อไปแล้วยังทำให้ไม่เกิดการเข้าใจผิดในหลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกด้วย
9. การเคลื่อนย้ายของเก่าออกและเอาของใหม่เข้ามาแทนที่ ควรทำโดยอาศัยหลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้าช่วย ไม่ควรทำโดยไม่มีหลักทฤษฎี
10. ของที่ได้จากการขุดค้นและการสำรวจ ต้องดูแลรักษาอย่างดี และอย่างถูกต้อง

11. การบูรณะแต่ละครั้งก็เช่นเดียวกับการขุดค้นควรทำเอกสารในรูปของรายงาน ซึ่งรวบรวมจากบันทึกรายวันของการบูรณะ มีภาพวาดและภาพถ่ายประกอบรายงานดังกล่าว ควรบอกโครงสร้าง รูปร่างของโบราณสถานอย่างละเอียด รวมทั้งการปฏิบัติงานทุกระยะของการบูรณะด้วย

การอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย (ศิริชัย นฤมิตรเรขาการ, 2541)

ความเป็นมาในการอนุรักษ์ในประเทศไทย

งานอนุรักษ์ศิลปกรรมเริ่มมีหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เช่น การบูรณะวัดมหาธาตุสุโขทัย โดยมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี แต่การบันทึกเป็นประวัติการอนุรักษ์มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา พ.ศ. 2276-2301 สมัยรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เป็นครั้งแรกซึ่งได้บันทึกในพงศาวดารว่ามีการบูรณะปฏิสังขรณ์เจดีย์ภูเขาทองและมณฑปพระพุทธบาทสระบุรี การบูรณะครั้งนี้เป็นการซ่อมแซมและเสริมความมั่นคง รวมถึงการเพิ่มเติมบางส่วน เช่น หน้ามุก หน้าบัน ซึ่งเป็นการบูรณะตามคติแบบตะวันออก

ใน พ.ศ. 2394 สมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ 4 โปรดให้มีการบูรณะพระปฐมเจดีย์ โดยทำการสร้างเจดีย์ใหญ่ครอบเจดีย์องค์เดิม นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทำการสำรวจและศึกษาเมืองเก่าสุโขทัยและทำการบูรณะบางส่วนทำให้มีการค้นพบหลักฐานจารึกพ่อขุนรามคำแหง การเข้าไปสำรวจและบูรณะแต่ละครั้งพระองค์จะทรงจดบันทึกเพื่อเป็นหลักฐานสำหรับการศึกษาต่อไปทุกครั้ง จึงกล่าวได้ว่า รัชกาลที่ 4 ท่านทรงเป็นผู้วางรากฐานของการอนุรักษ์แบบตะวันตกในประเทศไทยปัจจุบัน

ต่อมาในรัชกาลที่ 5 ตรงกับ พ.ศ. 2417 พระองค์ได้ส่งเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธและสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ รัชทายาท ไปศึกษาต่างประเทศอังกฤษจึงรับแนวความคิดแบบตะวันตกเข้ามาหลายอย่างรวมไปถึงแนวคิดด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมด้วยในส่วนพระองค์ของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเองท่านทรงโปรดวิชาประวัติศาสตร์มาก เมื่อกลับมาถึงไทยท่านได้ออกสำรวจ ศึกษาตลอดจนเก็บข้อมูลตามโบราณสถานต่าง ๆ และทรงเขียนหนังสือและตำรามากมาย เช่น เที่ยวเมืองพระร่วง เป็นต้น จึงถือได้ว่าช่วงนี้เป็นจุดสำคัญของการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย

ขณะเดียวกันมีชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการในไทยหลายท่านได้มีบทบาทในเรื่องของการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ เพราะได้ทำการสำรวจศึกษาและเขียนหนังสือเกี่ยวกับ

แหล่งโบราณสถานหลายแห่ง และผู้ที่มีบทบาทอย่างมาก คือ Reginald le May, Alfred Salmony และนาย Karl Dohring สถาปนิก-วิศวกรชาวเยอรมัน ผู้เข้ามาทำงานก่อสร้างและบูรณะพระราชวังต่าง ๆ หลายแห่ง อาทิ พระราชวังบ้านปืน จังหวัดเพชรบุรี ท่านเหล่านี้ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์แบบตะวันตกเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังได้แต่งหนังสือพุทธสถานในไทย รวบรวมงานศึกษาเกี่ยวกับวิชาโบราณคดี ที่เป็นแบบอย่างใช้ศึกษาในยุคต่อมา

พ.ศ. 2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรเพื่อเป็นการศึกษาเรื่องราว ความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในอดีต ในส่วนของการอนุรักษ์พระองค์ทรงโปรดกำหนดแนวทางใหม่เป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นพระราชกระแสฯ ในการปฏิสังขรณ์ พระปรางค์วัดอรุณ นับเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ฉบับแรกของประเทศไทย

สมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2453 ท่านทรงเป็นนักปราชญ์ทางด้านโบราณคดี วรรณคดี มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปกรรมมากขึ้น ทรงโปรดให้ตั้งกรมศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. 2454 และกรมช่างมหาดเล็ก (ช่างสิบหมู่) รวมถึงกรมพิพิธภัณฑสถานด้วย และในสมัยนี้เอง George Coedes นักวิชาการทางประวัติศาสตร์-โบราณคดีชาวฝรั่งเศส ทำงานอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ถูกเชิญเข้ามาทำงานในประเทศไทย โดยได้ช่วยปรับปรุงกรมศิลปากรและกรมพิพิธภัณฑสถาน รวมไปถึงการศึกษาค้นคว้าทางด้านจารึกและโบราณคดีด้วย

สมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ได้มีการตั้งราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งเป็นองค์กรที่รวมนักปราชญ์หรือผู้รู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งด้านโบราณคดีและศิลปกรรม แต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง อำนาจหน้าที่ในส่วนราชการต่าง ๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือลดความสำคัญลง รวมถึงราชบัณฑิตยสถานด้วย

พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบัณฑิตสภา และ โปรดเกล้าฯ ให้มีเจ้าหน้าที่จัดการ 3 แผนก คือ

- แผนกศิลปากร สำหรับบำรุงวิชาช่าง
- แผนกวรรณคดี สำหรับบำรุงวิชาหนังสือ
- แผนกโบราณคดี สำหรับบำรุงความรู้เรื่องโบราณคดี

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม มีการบูรณะ พระนครศรีอยุธยาขึ้นเป็นครั้งแรก

พ.ศ. 2478 หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้สรรสร้างและปรับปรุงโครงสร้างการดำเนินงานขององค์กรและโครงสร้างเดิมในการบริหารราชการแผ่นดิน

ดินหลายประการ โดยเฉพาะงานด้านการศึกษาค้นคว้าและสงวนรักษาโบราณศิลปวัฒนธรรม ให้ยุบ
ราชบัณฑิตยสภาออกเป็น 2 หน่วยงาน คือ

- ราชบัณฑิตยสถาน ทำหน้าที่ด้านการศึกษาค้นคว้าวิทยการชั้นสูงสาขาต่าง ๆ

- กรมศิลปากร ทำหน้าที่ด้านการบำรุงวิชาการช่างต่าง ๆ โดยให้ทำแผนกโบราณคดีกับแผนกวรรณคดี ขึ้นสังกัดกรมศิลปากร ตำแหน่งงานต่าง ๆ ในการศึกษาค้นคว้าโบราณคดีและการอนุรักษ์โบราณสถาน และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้โอนมาเป็น กองโบราณคดี กรมศิลปากร ตั้งแต่บัดนั้นมา

กรมศิลปากร ได้ปรับวิธีการอนุรักษ์ใหม่ในระหว่าง พ.ศ. 2505-2510 โดยให้การขุดแต่งบูรณะเป็นงานที่ทำติดต่อกันโดยนักโบราณคดีและช่างที่รับผิดชอบ เป็นผู้ดำเนินการเพราะถือหลักการที่ว่าซากชิ้นส่วน โบราณสถานที่ยัง ไม่ได้เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่สามารถซ่อมแซมรูปทรงสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนที่สุด จึงมอบหน้าที่ให้ช่างเทคนิคดำเนินการคู่ไปกับการขุดแต่ง การขุดแต่งและบูรณะเช่นนี้ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการทำงานที่ไม่ถูกต้อง เพราะเป็นการมอบอำนาจในคนเพียงกลุ่มเดียว หากได้เป็นตามกระบวนการอนุรักษ์ตามทฤษฎีและแนวปฏิบัติสากลที่นานาประเทศดำเนินการไป เป็นการทำลายโบราณสถาน ยิ่งกว่านั้นบทบาทของคำว่า โบราณสถาน ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงซากหลักฐานของโบราณคดีตามแหล่งอารยธรรมโบราณ แต่แผ่ขยายไปสู่อาคารสถาปัตยกรรมประเภทอื่น ๆ ซึ่งสถาปนิกและวิศวกร เป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

พ.ศ. 2517 กรมศิลปากร ได้ปรับปรุงโครงสร้างกองโบราณคดีใหม่ จำแนกงานออกก่อนข้างชัดเจนขึ้นกล่าวคือ มอบงานศึกษารูปแบบให้ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ดำเนินการ หากเป็นโครงการใหญ่ที่มีนักวิชาการสาขาอื่น ๆ เข้ามาทำงานมากขึ้น ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงซากสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่รวมถึงอารยธรรมและประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ของโบราณสถานแห่งนั้นด้วย ส่วนการบูรณะโบราณสถานก็มอบให้งานบูรณะซึ่งเป็นกลุ่มช่างสาขาต่าง ๆ เช่น สถาปนิก วิศวกร และนายช่างศิลปกรรม นายช่างโยธา เป็นผู้ดำเนินการงานบูรณะไม่ได้หยุดอยู่แต่การรักษาหลักฐานทางโบราณคดีเท่านั้น แต่ได้ขยายขอบเขตไปสู่การตกแต่งภูมิทัศน์ และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถานนั้นด้วย โดยขยายแนวความคิดจากกฎบัตรการอนุรักษ์เมืองเวนิสเข้ามาใช้ในปี พ.ศ. 2516 กิจการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย จึงได้ดำเนินการเช่นนี้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ลำดับความเป็นมาของการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย

พ.ศ.2276 - 2310 พระบรมโกศ - เสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

- การปฏิสังขรณ์เจดีย์ภูเขาทอง

- การปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรบาท สระบุรี
- พ.ศ. 2394 รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
 - การปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์
 - การปฏิสังขรณ์วัดและการสำรวจสุโขทัย
- พ.ศ. 2417 รัชกาลที่ 5
 - กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
 - เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (รัชกาลที่ 6)
 - Reginald le May
 - Alfred Salmony
 - Karl Dohring
- พ.ศ. 2453 รัชกาลที่ 6
- พ.ศ. 2454 กรมศิลปากร กรมช่างสิบหมู่ กรมพิพิธภัณฑ
 - George Coedes
- พ.ศ. 2468 รัชกาลที่ 7
 - ราชบัณฑิตยสภา
- พ.ศ. 2475 เปลี่ยนแปลงการปกครอง
 - สมาคมสถาปนิกสยาม
 - คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
 - สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมฯ
 - เมืองโบราณ
 - กฎหมายต่าง ๆ
 - สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย (ศิริชัย นฤมิตร-
เรขการ, 2541)

งานอนุรักษ์ศิลปกรรมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่มักคิดถึงกรมศิลปากร
เท่านั้น ความจริงแล้วมีองค์กรและหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องของการอนุรักษ์ร่วม
กันหลายหน่วยงาน คือ

1. หน่วยงานราชการ

1.1 กรมศิลปากร สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลรักษางานศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และส่วนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศ มี พ.ร.บ.และกฎหมายที่ใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงาน คือ พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535 และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308 เกี่ยวกับกรมศิลปากร พ.ศ. 2515

1.2 กรมการศาสนา มีความสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมต่าง ๆ มากเช่นกัน เพราะในประเทศไทยมีวัดจำนวนมากมาย ideo อาวาสแต่ละวัดมีอำนาจมาก บางครั้งก็ก่อให้เกิดการทำลายงานศิลปกรรมต่าง ๆ ในเขตวัด กรมการศาสนาอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 รวมถึงประกาศคณะสงฆ์เรื่องระเบียบควบคุม โบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด พ.ศ. 2503 เป็นกฎระเบียบข้อบังคับในการทำงาน

1.3 กรมธนารักษ์สังกัดกระทรวงการคลัง ปกติเรารู้จักกรมธนารักษ์ในเรื่องของการพิมพ์ธนบัตรหรือทำเหรียญตรา แต่กรมธนารักษ์ก็มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ด้วยเช่นกัน คือเป็นผู้ครอบครองที่ดินของหลวงหรือที่ราชพัสดุ ได้แก่ ที่ดินในส่วนราชการที่ใช้อยู่รวมไปถึงที่ดินที่เคยเป็นของทางราชการ เช่น คูเมือง กำแพงเมืองเก่า เป็นต้น กรมธนารักษ์ทำหน้าที่ควบคุมและดูแลที่ราชพัสดุในส่วนที่มีงานศิลปกรรมเหล่านี้ โดยมี พ.ร.บ.ที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 และกฎกระทรวง พ.ศ. 2518 บังคับอยู่

1.4 สำนักผังเมืองสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่วางผังเมืองทั่วประเทศมีสิทธิ์มีบทบาทที่จะให้เกิดหรือไม่เกิดการอนุรักษ์ได้ โดยการประกาศเขตอนุรักษ์ เช่น การกำหนดเขตการอนุรักษ์ภายในกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ลงในผังเมือง โดยอาศัยอำนาจตามพ.ร.บ.การผังเมือง พ.ศ. 2518

1.5 สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นมาจากรางานด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อมซึ่งทำหน้าที่ดูแลเรื่องมลพิษ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรมด้วย โดยมีกฎข้อบังคับคือแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม พ.ศ. 2530 เป็นเครื่องมือสำคัญ

2. องค์กรหรือหน่วยงานเอกชน

2.1 กรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม สังกัดสมาคมสถาปนิกสยามฯ ทำหน้าที่คุ้มครองดูแล เผยแพร่ข่าวสารงานอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม การดำเนินงานมีการศึกษาเก็บข้อมูล และพิจารณาให้รางวัลแก่งานสถาปัตยกรรมที่ดีเด่น ส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปกรรมในทุกปี

2.2 สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารทางการศึกษาและเผยแพร่งานด้านการอนุรักษ์

2.3 Special Project on Archaeology and Fine Arts (SPAFA) เป็นหน่วยงานหนึ่งขององค์การ SEAMEO/UNESCO ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานอนุรักษ์ระดับภูมิภาคและจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

2.4 สยามสมาคมเป็นสมาคมทางวิชาการที่เก่าที่สุดในประเทศไทยตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 มีสมาชิกที่เป็นทั้งคนไทยและต่างชาติ ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้ การศึกษาและเผยแพร่งานศิลปกรรม โดยมีห้องสมุดในเรื่องศิลปกรรมเป็นของตนเอง

นอกจากหน่วยงานและองค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ดังที่กล่าวมาแล้วยังมีหน่วยงานหรือชมรมอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ในทำนองเดียวกันแต่ยังไม่เป็นที่รู้จัก หรือมีลักษณะงานที่ยังไม่โดดเด่นปรากฏให้เห็นนัก อาทิ ชมรมอนุรักษ์ต่าง ๆ ตามโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย สมาคมในส่วนจังหวัดต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ตารางที่ 1 ตารางสรุปหน่วยงานและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย

หน่วยงาน	สังกัด	กฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ และกิจกรรม
กรมศิลปากร	กระทรวงศึกษาธิการ	- พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 2504 (2535) - ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308 เกี่ยวกับ กรมศิลปากร 2515
กรมการศาสนา	กระทรวงศึกษาธิการ	- พ.ร.บ. คณะสงฆ์ 2505 - ประกาศคณะสงฆ์เรื่องระเบียบควบคุม โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัด 2503
กรมธนารักษ์	กระทรวงการคลัง	- พ.ร.บ. ที่ราชพัสดุ 2518 - กฎกระทรวง 2518
สำนักผังเมือง	กระทรวงมหาดไทย	- พ.ร.บ. การผังเมือง 2518
สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ	- แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 2530
กรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม	สมาคมสถาปนิกสยาม	- การให้รางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมประจำปี
สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม		- ศึกษา เผยแพร่
SPAFA	UNESCO	- ประสานงานอนุรักษ์ระดับภูมิภาค - จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ
สยามสมาคม	(เอกชน)	- ศึกษา เผยแพร่
สมาคม, ชมรมตามจังหวัดต่าง ๆ โรงเรียนวิทยาลัย มหาวิทยาลัย		- ศึกษา เผยแพร่

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

William Morris ศิลปินและนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ได้ศึกษาและเห็นว่า โบราณสถานแห่งหนึ่ง ๆ ย่อมได้รับการบูรณะซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงหลายคนตามกาลเวลา และหลงเหลือหลักฐานการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบที่สามารถชี้ให้เห็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยได้เสนอหลักปฏิบัติคือ มีการป้องกันความเสื่อมโทรมด้วยการดูแลรักษาเป็นประจำ มีการซ่อมแซมกำแพงและหลังคาโบราณสถานด้วยวิธีที่ซื่อตรง และไม่เลียนแบบศิลปะใด รักษาร่องรอยของโบราณสถานที่มีอยู่เดิมไว้ทั้งที่มีอยู่บนผนังและสลักลายประดับ หากโบราณสถานไม่สามารถใช้ได้ด้วยสภาพการใช้อยู่ปัจจุบัน ให้สร้างอาคารอื่นขึ้นแทนที่จะเปลี่ยนหรือต่อเติมโบราณสถานนั้น ๆ รักษาโบราณให้เหมือนกับอนุสรณ์สถานของศิลปะที่ตายแล้ว ซึ่งสร้างโดยฝีมือช่างที่ตายแล้ว ศิลปะสมัยใหม่ไม่สามารถเข้าไปยุ่งโดยปราศจากการทำลาย

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ ได้ให้ความเห็นว่า โบราณสถานเปรียบเสมือนเป็นแหล่งความรู้หรือตำราที่มีได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ขณะที่มนุษย์ยังไม่เข้าใจในโบราณสถาน ก็ไม่ได้หมายความว่าโบราณสถานนั้นไม่มีคุณค่า โบราณสถานนั้นยังเปรียบได้กับผู้อาวุโสที่มีอายุยาวนานมากแล้วด้วยประสบการณ์ โบราณสถานบางแห่งชำรุดทรุดโทรมและกำลังจะเสื่อมสภาพก็เปรียบเสมือนผู้อาวุโสหรือบรรพบุรุษของมนุษยชาติ ซึ่งควรให้ความเคารพและทำนุบำรุงรักษา โดยให้แนวทางปฏิบัติ คือ ควรให้การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป การปฏิสังขรณ์ คือการทำให้กลับคืนสู่สภาพที่เคยเป็นมา และการบูรณะ คือ การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

John Ruskin นักวิชาการและศิลปินผู้นำทางด้านการศึกษาการปฏิสังขรณ์ บูรณะโบราณสถานของประเทศอังกฤษ ได้ให้ความเห็นว่า การปฏิสังขรณ์ เป็นการทำลายล้างอย่างรุนแรง ที่โบราณสถานแห่งหนึ่งจะประสบ เป็นการทำลายที่รวมไปถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (สมชาติ จิงสิริอาร์ักษ์, 2538)

Camillo Boito ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ ไว้ดังนี้

1. โบราณสถานนั้น นอกจากจะมีคุณค่าสำหรับการศึกษาสถาปัตยกรรมแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ใช้แสดงประวัติศาสตร์ของประชาชนและของประเทศชาติจึงสมควรได้รับการเคารพ

2. โบราณสถานควรได้รับการเสริมสร้างความแข็งแรงมากกว่าซ่อมแซม และการซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มเติมส่วนประกอบโดยเฉพาะทำให้เป็นของใหม่ควรหลีกเลี่ยง

3. ถ้าการต่อเติมมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อความแข็งแรงของอาคารหรือเพื่อความจำเป็นอื่นใด การกระทำนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ลักษณะและวัสดุที่ใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้นควรแตกต่างจากเดิมแต่รูปลักษณะของอาคารดั้งเดิมก็ยังสามารถดำรงไว้ได้

4. ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นตามเวลาที่ผ่านไปหลายสมัย ถือเป็น โบราณสถานที่ยังรักษาไว้ ยกเว้นจะเป็นการปกปิดหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปของอาคารนั้น

สรุปเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการทางด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ที่มีการศึกษาค้นคว้าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับรักษาโบราณสถานตลอดจนถึงสภาพโดยทั่วไปที่เรียกว่า สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ด้วยเหตุที่ทำให้เกิดสภาพความเสื่อมโทรมดังกล่าวจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการดูแลรักษา ปกป้อง มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งได้มีการเสนอแนวทางที่จะส่งเสริมและรักษาคุณค่าตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้ดำรงอยู่และมีความหมายมากยิ่งขึ้น โดยสรุปได้ดังนี้

1. ให้มีการเร่งจัดให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เป็นมรดกของชาติให้ได้รับการเอาใจใส่ การควบคุมและอนุรักษ์อย่างถูกต้องและเหมาะสม

2. ควรมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายข้อบังคับ ระเบียบ ให้เหมาะสมอย่างแท้จริง

3. การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนในท้องถิ่นรับผิดชอบร่วมกัน ปกป้อง คุ้มครอง และรักษาสภาพแวดล้อมเดิมไว้ โดยกำหนดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

4. ให้ได้รับการดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมให้มากที่สุด

5. ส่งเสริมให้มีการอบรมและสร้างให้เป็นแหล่งความรู้ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์การรักษามรดกโบราณสถานควรได้รับการซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์หรือเพิ่มเติมจากของเดิมและของที่สร้างขึ้นใหม่

กล่าวโดยสรุป การรักษาสภาพแวดล้อมของศิลปกรรม ควรจะมีการส่งเสริมให้สภาพของโบราณสถานเป็นดังสถานที่ที่มีชีวิต มีการใช้สอยตามปกติ ไม่ควรปล่อยให้ปล่อยปละละเลยให้กลายเป็น

เป็นโบราณสถานที่ย้ายไปแล้ว ไม่มีชีวิตจะทำให้สภาพโดยทั่วไปของโบราณสถานทรุดโทรมมากขึ้น การรักษาเขตแดนที่ชัดเจน ป้องกันการบุกรุกทำลายของการถือครองที่ดิน การจัดป้ายบอก และมีแนวกันโดยรอบตัวโบราณสถาน และสิ่งสำคัญที่นักวิชาการได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์คือ การอนุรักษ์ไม่ใช่การอนุรักษ์เฉพาะตัวโบราณสถานเท่านั้น ควรจะรวมไปถึงการดูแลบริเวณโดยรอบโบราณสถานมิให้เกิดภาพในทางลบขึ้นได้โดยเรียกว่าศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University